

Obr. 1 Přední strana podstavce sochy s částí egejského seznamu (Edel – Görg 2005: Taf. 13)

Egejský seznam – Symbolická nadvláda, či diplomacie?

Dana Bělohoubková

Z období vlády Amenhotepa III. (1387–1348 př. n. l.)¹ se dochovalo velké množství stavebních památek. Takzvaný egejský seznam, který byl nalezen v Amenhotepově zádušním chrámu na západním břehu Nilu v Thébách na lokalitě Kóm el-Hittán, již dodnes vévodí vstupní kolosální sochy panovníka – Memnonovy kolosy (obr. 2), stále podněcuje badatele k množství interpretací. Otázkou zůstává, nakolik může samotný seznam vypovídat o vztazích mezi Egyptem a egejskou oblastí.

Roku 1946 našel tým Švýcarského institutu pro egyptologii v severní části otevřeného dvora zádušního chrámu Amenhotepa III. pět seznamů toponym, tedy názvů cizích měst či oblastí. Jejich podoba je poměrně typická, obsahuje hlavu a hrud' zajatce, který má ruce svázané za zády, a plochu, kde bychom očekávali spodní část těla, zabírá schematické zobrazení hradeb (obr. 1 a 3). V nich je hieroglyfickým písmem vepsáno samotné toponymum. Jednotliví zajatci v řadě jsou spoutáni k sobě pomocí papyrusových stvolů, které odkazují k zemím severně od Egypta. Největší zájem badatelů vzbudil seznam označený E_N, známý také jako egejský seznam. Objevují se v něm totiž do té doby neznámé názvy, u nichž bylo možné na základě podobnosti s názvy z tabulek s lineárním písmem B rozpoznáno, že se jedná o města známá z minojské a mykénské civilizace. Již roku 1965 vydal Kenneth Kitchen překlad, v němž vyslovil domněnku, že některé názvy by mohly reflektovat lokality v egejské oblasti (Kitchen 1965: 6). Přestože o identifikaci několika toponym z tohoto seznamu se vedou dodnes diskuse, je téměř jisté, že všechna města bychom našli v egejské oblasti (viz tab. 1).

Co může tento seznam říci o problematice vztahů mezi Egyptem a egejskou oblastí

Nad otázkami, proč byl v chrámu tento seznam zobrazen, jaký měl význam, popřípadě kdy se Egypťané s egejskými toponymy setkali, jsou badateli rozvíjeny různé teorie a na toto téma probíhá rozsáhlá diskuse. Účelem článku není zmapovat je všechny – budou zde zmíněny jen ty nejzajímavější z nich.

Robert S. Merrillees (1972: 290) se domníval, že funkce seznamu byla pouze rituální a stejně tak toponyma samotná měla podle něj vyvolávat dojem symbolické univerzality egyptské autority. Další badatelé se však s touto teorií nespokojili a snažili se v seznamu hledat odraz historických událostí. Tak spatřila světlo světa teorie o itineráři. Poprvé ji vyslovil již roku 1979 Wolfgang Helck (1979: 29). Domníval se, že seznam mohl vzniknout na podkladě vojenských deníků, které byly vedeny během válečných tažení a byly jakousi formou geografické příručky či itineráře. Seznam byl pak vytesán na podstavec sochy, který archeologové našli. Již Wolfgang Helck si však kladl otázku, zda šlo o aktuální itinerář, či o kopii

Obr. 2 Memnonovy kolosy
(foto M. Frouz)

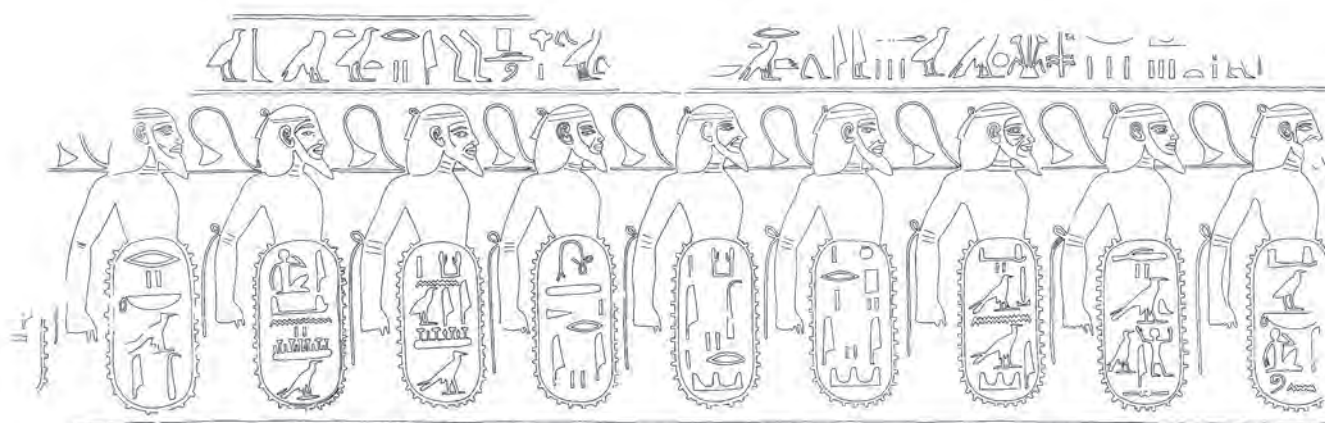
staršího seznamu, který se nedochoval. Nakonec ji však ponechal otevřenou.

S teorií o itineráři se ztotožňuje také Jürgen Osing (1989: 24–36). Domnívá se však, že se Egypťané s názvy měst z egejské oblasti neseznámili až za vlády Amenhotepa III.; na základě analýzy zobrazování osob egejského původu v hrobkách vysokých hodnostářů 18. dynastie datuje cestu do egejské oblasti již do období vlády Thutmose III. (1479–1424 př. n. l.). Manfred Görg naproti tomu předpokládá, že toponyma zčásti reflektovala soudobé znalosti (Edel – Görg 2005: 210–212). Jako další badatelé i on podporuje teorii o itineráři, ale jen pro mykénská toponyma. Tvrdil, že Mykény dominovaly celé egejské oblasti a egejský seznam je toho také dokladem.

Nejkontroverznější teorii nalezneme v badateli často odsuzovaném díle Martina Bernala *Black Athena* (1991). Jeho teorie, považované za scetné, vedly ostatní badatele v čele s editory Mary R. Lefkowitzovou a Guyem MacLean Rogersem k vydání kritické knihy *Black Athena Revisited*. Bernal (1991: 476) se rovněž do-

mnívá, že egejská toponyma byla známá přinejmenším za vlády panovníka Thutmose III., ne-li dříve. Tvrdí však, že celá egejská oblast byla od doby Thutmose III. pod nadvládou Egypta (Bernal 1991: 488), a jako jeden z argumentů používá i egejský seznam: Toponyma v něm zmíněná by ukazovala na egyptskou hegemonii nad těmito centry.

Teorii o itineráři posunul dál Eric H. Cline (nejnověji Cline – Stannish 2011: 10–12), který egyptskou expedici do zmiňované oblasti datuje do období vlády Amenhotepa III. Jako další doklad mu slouží nálezy předmětů se jménem panovníka a královny Teje v egejské oblasti. Konkrétně jde o jednu nádobku z frity s kartuší panovníka nalezenou v Mykénách, která je dnes uložena v Národním muzeu v Athénách pod inventárním číslem 2491, a šest skarabů s kartuší panovníka nalezených na různých lokalitách na Krétě a v pevninském Řecku. Minimálně šest fajánsových destiček se jménem panovníka bylo také nalezeno v Mykénách (Cline 2009: 39). Na základě postavení jednotlivých toponym Eric Cline předpokládá, že expedice nejprve procestovala Krétu z východu na západ. Poté se

Obr. 3 Levá strana podstavce sochy s částí egejského seznamu (Edel – Görg 2005: Taf. 14)

E _{N1}	<i>k-f-tj-w</i>	Kréta
E _{N2}	<i>tj-n3-jj-w</i>	Danaoi? Rhodos?
E _{N1}	<i>(j)-m-n-j-š3</i>	Amnisos
E _{N2}	<i>b3-j-š3y</i>	Pisaia
E _{N3}	<i>k3-tw-n3-y</i>	Kydonie
E _{N4}	<i>mw-k-j-nw</i>	Mykény
E _{N5}	<i>dj-k3j-j3-s</i>	Théby
E _{N6}	<i>m-j-d3-n3-j</i>	Messénie
E _{N7}	<i>nw-pj-r.i-y</i>	Nauplion
E _{N8}	<i>k3-tj-i-r</i>	Kythera
E _{N9}	<i>w3-jw-r-jj-j</i>	Wilios? Pylos?
E _{N10}	<i>k3-jn.jw-š3</i>	Knossos
E _{N11}	<i>(j)-m-n-j-š3</i>	Amnisos
E _{N12}	<i>rj-k3-tj</i>	Lyktos
E _{N13}	<i>j-t3</i>	Sitia?
E _{N14}		zničeno, snad Faistos
E _{N15}		zničeno, snad Kydonie

Tab. 1 Seznam toponym v egejském seznamu

dostala do pevninského Řecka, které také projela, a nakonec se přes ostrov Kythéru plavila zpět do Egypta. Uvedená vybraná toponyma podle něho odrážejí úpadek minojské Kréty a nástup mykénského Řecka. Samotná mise mohla mít za úkol utužit již existující vztahy s Krétou a navázat diplomatické styky s nově vznikající velmocí. Cline také teoretizuje ohledně možného protichetitského účelu této mise. Předpokládá, že Mykéňané vyvíjeli aktivity namířené proti Chetitům, což vyústilo v chetitské embargo (Cline 2009: 41–42) vůči egejské oblasti. Z tohoto důvodu se domnívá, že se Mykény ve své zahraniční politice přimkly spíše k Egyptu, a proto dle něj mezi oběma mocnostmi existovala smlouva o vzájemné podpoře, umocněná sňatkem mezi Amenhotepem III. a některou z mykénských princezen. Za doklad těchto teorií považuje velmi poníčený papyrus nalezený v Tell el-Amarně v domě královského sochaře, jenž je dnes uložen v Britském muzeu pod inventárním číslem EA 74100. Je na něm zobrazena skupina mužů snad mykénského původu, kteří se shlukují kolem padlého egyptského válečníka. Přestože i Cline přiznává propagandistický ráz této památky, který zapadá do kontextu královské rétoriky, navrhuje, že Amenhotep III. mohl začlenit aktuální události do egejského seznamu podobně, jako Hatšepsut začlenila svou cestu do Puntu do výzdoby svého chrámu v Dér el-Bahrí (Cline – Stannish 2011: 11).

Vyvstává otázka, je-li možné o dané památce přemýšlet takto izolovaně

Pro utvoření názoru na egejský seznam je klíčové podívat se do kontextu, v němž byla tato památka umístěna. Jedná se o otevřený dvůr zádušního chrámu Amenhotepa III. Domnívám se, že je důležité si nejprve uvědomit funkci, jakou chrám hrál v egyptské kultuře. V první řadě byl chrám místem *maat*, tedy pravdy/spravedlnosti, která byla neustále ohrožována ne-řádem² *isfet*. Garantem řádu na zemi byl samozřejmě panovník. Byl tím, kdo neustále potlačoval ne-řád, jehož jedním z projevů byly též cizí národy. Zobrazení těchto cizích národů jako poražených panovní-

kem, tedy jako zajatců, by v tomto kontextu nemělo záležet. Nepřítelé zde mohou zastupovat jeden z prvků neřádu. Panovník je porazil, tedy nastolil řád jako zástupce boha na zemi. Možnost, že by daná toponyma nemusela souviset s aktuálním děním, potvrzuje i symbolické uspořádání celého prostoru otevřeného dvora. Seznamy byly umístěny na podstavcích panovníkových soch, které se nacházely mezi sloupy. Předpokládá se, že jich bylo 38 a byly rozesety kolem celého dvora (Haeny 1981: 83). Umístění seznamů pod panovníkovy nohy opět zdůrazňuje motiv potlačení těchto národů a v egyptské kultuře se vyskytuje poměrně často. Skutečnost, že celý dvůr byl heraldicky uspořádán, odkazuje na Horní a Dolní Egypt. Toto uspořádání se projevuje jak v použitém materiálu, tak ve volbě výzdoby. Na sochy krále s dolnoegyptskou korunou v severní části dvora je použit křemenec³, zatímco v jižní části dvora je král zobrazen s hornoegyptskou korunou a sochy jsou vytvořeny ze žuly⁴ (Haeny 1981: 27). Dá se předpokládat, a tento předpoklad již současná expedice pod vedením Rainera Stadelmana a Hourig Sourouzianové svými nálezy potvrdila, že v jižní části dvora se původně nacházely seznamy s toponymy jižních národů. Avšak výklad, že egejský seznam měl jen symbolickou funkci, nevysvětluje, kdy se Egyptané s danými názvy setkali.

Datace

Vzhledem k začlenění seznamu do symbolického pojetí kosmu je možné, že samotné názvy se do Egypta dostaly poněkud dříve než za vlády Amenhotepa III., jelikož v případě mladších seznamů je patrné, že byly opisovány ze starších zdrojů, např. Ramesse II. v Amáře. Nemohl mít i tento seznam starší vzor? A pokud ano, do kterého období bychom mohli teoreticky datovat jeho vznik? Není tedy možné, že má pravdu J. Osing, když výskyt těchto názvů datuje již do období Thutmose III.?

V období vlády Thutmose III. došlo k velkým vojenským tažením, která byla podniknuta dále, než se dostali jeho předci. Se zajímavým svěděním o případných

Obr. 4 Zobrazení nosičů tributu, Rehmireova hrobka (foto M. Frouz)

vztazích mezi egejskou oblastí a Egyptem se setkáváme i v ikonografických pramenech. Jedním z nich je fenomén egejských stropů, tedy skutečnost, že se v hrobkách datovaných do období vlády Thutmose III. objevují stropy, o nichž se soudí, že byly inspirovány egejským textilem. Význam má také zobrazení nosičů darů či tributu z egejské oblasti (viz tab. 2). Zde je patrné, že i když se objevují v delším časovém úseku, pouze v období vlády Thutmose III. se jedná o ikonografické zpodobnění podle skutečnosti (obr. 4). Později mluvíme o takzvané hybridizaci.

Thutmose III. zanechal svůj seznam toponym v chrámu v Karnaku. Problémem zůstává, že tento seznam se nedochoval kompletní. Současní výkopci chrámu Amenhotepa III. Stadelmann a Sourouzianová se domnívají, že

i v tomto chrámu bylo seznamů toponym více, a navrhuji dokonce, že jich původně mohlo být čtyřicet. Je tedy možné, že se části či celé celky seznamů Amenhotepa III. a Thutmose III. překrývaly. Další možností je, že oba seznamy mohly vycházet z pramene, který se nám nedochoval. Potvrzení těchto domněnek je však velmi znesnadněno faktem, že stále zcela nerozumíme struktuře a řazení jednotlivých toponym. Při analýze bylo zjištěno, že určitá toponyma stojí ve funkci nadpisů. U egejského seznamu se jedná o toponyma označující Krétu a snad pevninské Řecko. Görg (1979: 153–154) vyslovil myšlenku, že prostorové uspořádání jednotlivých názvů by mohlo odpovídat nějaké mnemotechnické pomůcce. Sám však tuto možnost ani nepodložil argumenty, ani nevyvrátil.

Majitel hrobky	Označení	Vláda panovníka	Typ postavy
Puimre	T 39	Hatšepsut Thutmose III.	hybrid
Antef	T 155	Hatšepsut Thutmose III.	špatně dochované
Veseramón	T 131	Thutmose III.	Egejci
Rehmire	T 100	Thutmose III. Amenhotep II.	Egejci
Mencheperresoneb	T 86	Thutmose III. Amenhotep II.	Egejci
Amenemhat	T 85	Thutmose III. Amenhotep II.	syro-egejský hybrid
Kenamón	T 93	Amenhotep III.	syro-egejský hybrid
Anen	T 120	Amenhotep III.	syro-egejský hybrid

Tab. 2 Zobrazení nosičů tributu v thébských hrobkách

Závěr

Jak je z předchozího textu patrné, na základě této památky je velmi problematické říci něco o vztazích mezi danými oblastmi. Jisté zůstává, že o sobě obě civilizace věděly, nicméně je neprůkazné, kdy přesně k obeznámení Egyptanů s danými toponymy došlo. Zdá se být pravděpodobné, že k tomu došlo již za vlády Thutmose III. Stejně tak se zdá, že výskyt těchto toponym v chrámu Amenhotepa III. nelze považovat ani tak za připomenutí diplomatické či jiné cesty, jako spíše za symbolické uchopení kosmu, v němž je svrchovaným vládcem Amenhotep III., který ochraňuje svou zemi a nastoluje v *maat*.

Poznámky:

- ¹ Datace vychází z Verner – Vachala – Bareš (1997).
- ² Egyptské slovo *isfet* je v literatuře též překládáno jako „chaos“, ale tento termín může být zavádějící. Osobně preferuji překlad „ne-řád“ navržený Jiřím Janákem (2010: 131).
- ³ Původ tohoto materiálu je hledán v lomech v Kóm el-Achmaru nedaleko Héliopole, tedy v severní části země, což by odkazovalo na solární aspekt (Cline – Stannish 2011: 7).
- ⁴ Těžené v Asuánu, tedy na jihu země.

Literatura:

- Bernal, Martin: 1991 *Black Athena. The Afroasiatic Roots of Classical Civilization, Vol. II. The Archaeological and Documentary Evidence*, New Brunswick: Rutgers University Press.
- Cline, Eric H.: 2009 *Sailing the Wine-Dark Sea. International trade and the Late Bronze Age Aegean*, Oxford: Arceopress [British Archaeological Reports International Series 591].
- Cline, Eric H. – Stannish, Steven M.: 2011 „Sailing the Great Green Sea? Amenhotep III's 'Aegean List' from Kom el-Hetan, Once More“, *Journal of Ancient Egyptian Interconnections* 3/2, s. 6–16.
- Edel, Elmar: 1966 *Die Ortsnamenlisten aus dem Totentempel Amenophis III.*, Bonn: Hanstein [Bonner Biblische Beiträge].
- Edel, Elmar (†) – Görg, Manfred: 2005 *Die Ortsnamenlisten im nördlichen Säulenhof des Totentempels Amenophis' III.*, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag [Ägypten und Altes Testament 50].
- Görg, Manfred: 1979 „Identifikation von Fremdnamen. Das methodische Problem am Beispiel einer Palimpsestschreibung aus dem Totentempel

- Amenophis III.“, in: Wuckelt, Agnes – Seyfried, Karl-Joachim (eds.). *Festschrift Elmar Edel*, Bamberg: T. Kurt Urlaub, s. 152–173.
- Haeny, Gerhard: 1981 *Untersuchungen im Totentempel Amenophis' III.*, Wiesbaden: Steiner [Beiträge zur Ägyptischen Bauforschung und Altertumskunde 11].
- Helck, Wolfgang: 1979 *Die Beziehungen Ägyptens und Vorderasiens zur Ägäis bis 7. Jahrhundert v. Chr.*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft [Erträge der Forschung 120].
- Janák, Jiří: 2010 „Chaos a ne-řád ve starém Egyptě“, in: Víttek, Tomáš – Starý, Jiří – Antalík, Dalibor (eds.). *Řád a chaos v archaických kulturách*, Praha: Herrmann & synové [Svět archaických kultur VI], s. 129–144.
- Kitchen, Kenneth: 1965 „Theban Topographical Lists, Old and New“, *Orientalia* 34, s. 1–9.
- 2009 „Egyptian New-Kingdom Topographical Lists: An Historical Resource with 'Literary' Histories“, in: Brand, Peter – Cooper, Louise (eds.). *Causing His Name to Live. Studies in Egyptian Epigraphy and History, in Memory of William J. Murnane*, Boston: Brill, s. 129–135.
- Lefkowitz, Mary R. – Rogers, Guy MacLean: 1996 *Black Athena Revisited*, Chapel Hill: The University of North Carolina Press.
- Merrillees, Robert S.: 1972 „Aegean Bronze Age Relations with Egypt“, *American Journal of Archaeology* 76/3, s. 281–294.
- Osing, Jürgen: 1989 *Aspects de la Culture Pharaonique. Quatre leçons au Collège de France (Février-mars 1989)*, Paris: Boccard [Mémoires de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, Nouvelle Série XII].
- Simons, Jan J.: 1937 *Handbook for the study of Egyptian topographical lists relating to Western Asia*, Leiden: Brill.
- Verner, Miroslav – Vachala, Břetislav – Bareš, Ladislav: 1997 *Ilustrovaná encyklopedie starého Egypta*, Praha: Karolinum.
- Wachsmann, Shelley: 1987 *Aegeans in the Theban Tombs*, Leuven: Peeters [Orientalia Lovaniensia Analecta 20].

Abstract:

The Aegean list – symbolic domination or diplomacy?

The Aegean list has many different interpretations, for example the explanation of toponyms as a result of a military itinerary. This article discusses the possibility of a symbolic perception of this monument and tries to date the toponyms to the reign of Thutmose III.